

birlikte kaybolan değerlere anlatıcı olarak seçilen ağacın diliyle özlem duyar. Bu iki eseri karşılaştırmamıza ilham kaynağı olan ağaç, ağacın diliyle doğa, başka başka eserlerde okurla dertleşmeye devam edecektir.

Kaynaklar:

1. Мүтиев, З. Қазақ лирикасының даму сипаты және зерттелу тарихы (XX-XXI ғ. басы): Монография. - Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ Редакциялық баспа орталығы, 2012.
2. Бегманова, Б. Мұқағали Мақатаев және қазақ поэзиясындағы дәстүр мен жаңашылдық, әдеби зерттеу. - Алматы: Дәстүр баспасы, 2015.
3. Мақатаев, М. Өмір-Өзен, өлеңдер мен толғаулар. - Алматы: Жазушы баспасы, 1979.
4. Есім, Ғ. Тұлғалар-қаламгерлер.- Астана: Фолиант, 2012.
5. Әлімқұлов, Қ. Мәңгілік мұра, зерттеулер. - Алматы: Хантәңір баспасы, 2015.
6. Enginün, İ. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, 13.baskı. - İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
7. Ercilasun, B. Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 2. - Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
8. Turan-Topçu, P. Sevinç Çokum Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Hikâyeleri, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). - Danışman: Doç. Dr. Ramazan Korkmaz, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2000.
9. Çokum, S. Rozalya Ana. - İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
10. Hüseyin, S. Hayat Bir Hikâye, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

İnternet siteleri:

http://www.sevinccokum.info/?page_id=388

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cokum-sevinc>

UDK398

Ozer Y.

PhD, Lecturer

Ankara Hacı Bayram Veli University

Faculty of Arts

Department of Turkish Folklore

yerkeozer@gmail.com

G. N. POTANIN'İN DOĞU ARAŞTIRMALARINA KATKISI

Gezgin, etnograf, halk bilimci ve araştırmacı G. N. Potanin (1835-1920) Çarlık Rusyası'nın yürüttüğü Doğu araştırmalarında önemli bir yer tutmuş ve çok yönlü araştırmalara imza atmış bir isimdir. Moğolistan, Çin ve Tibet'in Doğusunda yaptığı alan araştırmalarının sonucunda bıraktığı bilimsel miras, müzeciler, tarihçiler, dil bilimciler ve halk bilimciler tarafından hala kullanılmaya devam etmektedir. G.N. Potanin'in Sibiry'a'da yaşadığı dönem boyunca "sürgün yeri" ve "gezginlerin anlatılarında kültürsüz halkların yaşadığı yer olarak" görülen Sibiry'a önyargısını değiştirmeye çalışmıştır. Sibiry'a'nın coğrafya, etnografya, halk bilimi, toplum ve siyasi hayatı ile ilgili yazılarının büyük bir kısmı gazete ve dergilerde yayınlanmıştır.

Bu yazılar, Sibiryâ'nın hayat tarzı ile ilgili önemli bilgiler vermiş olmasının yanı sıra bilim dünyasında etnografya ve folklor alanında yürüttüğü çalışmaları ile büyük önem taşımaktadır. Sibiryâ'da eğitimin yaygınlaştırılması, o bölgede bir üniversitenin kurulmasına yönelik fikirlerin yayılması suçu ile tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir. Yaklaşık on yıllık sürgün hayatının ardından Potanin, çalışmalarına devam etmiştir.

Potanin, çalışmalarıyla Sibiryâ araştırmalarında yeni bir dönem başlatmıştır. Kendisinden önce Sibiryâ etnografya çalışmaları sistematik bir şekilde değil, ağırlıklı olarak bireysel gayretler şeklinde yürütülüyordu. Folklor derlemeleri ikincil bir öneme sahipti ve bu bilgiler jeolojik geziler sırasında araştırmacıların kendi inisiyatifleri ile gerçekleşiyordu. Potanin, özellikle 1886-1890 yılları arasında Rus Coğrafya Kurumu'nun Doğu Sibiryâ Bölümü çalışmalarını yönetmiştir. Bu dönemde toplumun farklı kesimlerinden Sibiryâ'nın en ücra bölgelerinde çalışabilecek araştırmacıları bölüme getirmiş, derleme amaçlı büyük ve küçük çaplı etnografik geziler düzenlemiş, çeşitli kurumlardan bu gezi ve yayınlar için maddi kaynaklar bulmuştur. Ünlü tarihçi A.N. Pıpin, "Rus Etnografya Tarihi" adlı kitabında Potanin için Sibiryâ Etnografya Okulu'nun kurucusu olarak söz etmiştir.

G.N. Potanin'in Sibiryâ halklarının yerel dilleri ve lehçeleri, coğrafi adları ve özel isimleri, halk şarkıları, deyimler ve atasözleri, halk takvimi, yerel inanışlar ve yerel efsanelerin derlenmesi ile başlayan araştırmalar epos çalışmaları ile devam etmiştir.

G.N.Potanin, Moğolistan, Çin'in güney batısına ve Tibet bölgelerine yaptığı geziler sonucunda halk eposu ve masallar derlemiştir. Potanin, bir eserinin önsözünde çalışmalarının amacından bahseder: "Derlemelerim, dilbilimcilerin ilgisini çekmeyebilir, fakat Moğolistan'da yaşayan süjeleri tanımak isteyen folklor araştırmacıları için faydalı olacağını düşünüyorum. Belki doğubilim çalışmalarının artması ile yerel masalları derleme çalışmalarını halk bilimcileri yürütür. Dilerim, Orta Asya'da da sözlü halk sanat ürünleri de folklor araştırmacısı sıfatını taşıyan doğu bilimcilerimiz tarafından derlenmeye başlar".[4] Bu materyaller onun 1884-1899 yılları arasında yayınlanmış ve halk bilimine büyük katkılar sağlamış iki ciltli eserinde (*Oçerki Severo-Zapadnoy Mongolii*" ve "*Tangutsko-Tibetskaya Okraina Kitaya i Tsentralnaya Mongolia*) yer almıştır.

G.N. Potanin'in derlediği Moğol, Çin, Altay, Türk halklarına ait çok sayıda masal, efsane ve sözlü halk edebiyatı örnekleri, Doğu halk eposunun Slav ve Batı Avrupa eposu ile karşılaştırmasına imkan tanımıştır.

XIX. yüzyılda halk bilimi çalışmalarının merkezinde epos çalışmaları yer almıştır ve bilim dünyasında Doğu kökenli Göç teorisi ile ilgili çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmanın çıkış noktası, Potanin'in Rus kahramanlık destanları ile derlediği Sibiryâ ve Orta Asya destanlarının benzerlikleri idi. Rus kahramanlık eposunun özgün olmadığı, Doğu kökenli olduğu teorisi Rusya'da V.V. Stasov, Batı'da ise T. Benfey tarafından daha önce öne sürülmüştü. Bu fikirler G.N. Potanin'in çalışmalarında yaşamaya devam etmiştir. Potanin'e göre, göçebe halklar zengin kültürel mirasa sahiplerdi ve bu miras Güney Rusya'ya Asya göçebeleri tarafından getirilmişti. Güney Rusya'da yaşayan Ortaçağ göçebe halklarının ardında hiçbir yazılı miras bırakmamış olması, bu halkların ileri sürüldüğü gibi düşük kültürel

seviyede olduğu sonucunu getirmez. Özellikle V.V. Radlov'un Arkeoloji Kurumu Doğu Bölümü'nde sunduğu Orhon Gezisi'nin sonuç raporunu dinledikten sonra Potanin şu görüşünü dile getirir: "Kuzey Moğolistan halkının, yazılarını taş anıtlara işlemiş olmaları onların yazılı edebiyata sahip olduklarını gösterir. Bu yazılarının olması, kültürlerinin ve efsanelerinin olduğu anlamına gelir. Bu metinlerin varlığı adı geçen bölgelerde VII. yüzyıldan önce bir ruhani kültürel hayatın olduğunu göstermektedir. Bu kült neydi? Eğer bu Budizm ise, Avrupa'ya geçen Budizm efsaneleri Hazar Denizi'nin kuzeyinden VII. yüzyıldan önce geçmiştir. Kuzey Moğolistan'da VII. yüzyıldan önce Budizm varsa, demek ki Orhon yazıtları yerel Şamanizm unsurlarından doğmuştur. Budizm'in Moğolistan'a geçişi ile eski kültürün ortadan kalkması mümkün değil, Moğol Tibet Budizm'i Güney Budizm'inden ayrılmaktadır. Bu durum, Rus halk eposunun Doğu kökenli olduğu hipotezinde bir değişiklik yapmayı gerektirmiştir. Rusya'ya göç eden Budizm efsaneleri derken, Budizm öncesi Kuzey Moğol kültüründen söz etmeliyiz. Potanin, Moğolistan derken Moğol ırkının değil, Türk ırkının yayıldığı coğrafyayı kastetmektedir.

Potanin'e göre, Güney Rusya'daki anlatılar, Moğol Tibet Budizmi'ni Güney Budizm'inden ayıran özellikleri ile karşılaştırıldığında, Budizm öncesi var olan Altın Orda kültürünü bulmak mümkündür". Potanin'e göre, kahramanlık eposu derleme çalışmaları yapılmış ve sistemleştirilmiştir. Halk bilimcilerin görevi ise, epos süjelerinin yayılma yollarını karşılaştırma metodu ile ortaya çıkartmak ve bunu yaparken Doğu'dan Batı'ya uzanan göç yollarını izlemektir.

Potanin, bu karşılaştırmayı 1899 yılında yayınlanmış olan "*Vostoçniye Motivi v Srednevekovom Epose*" ("Ortaçağ Avrupa Eposunda Doğu Motifler") adlı eserinde ortaya koymuştur. Bu eserde, Doğu köken hipotezi Batı eposuna da uygulanır. Bununla birlikte kaynak karşılaştırılmasında ilk kez bu kadar çok sayıda Moğol ve Tibet sözlü sanat örnekleri verilmiştir. "Bilim insanlarının bozkır halklarına karşı olan önyargılı tutumları bilimin gelişmesini engellemektedir. Bu barbarların rolü ve manevi-kültürel ödünçlenme tarihine olan doğru yaklaşıma engel olan şey: Ari kibri, hatalı tarihsel bakış açısı... sıradan bakış açısı ve alışılmış inanışlarla bastırılmış düşünme çekingenliğidir".

Potanin, bu eserinde yalnızca sözlü kültür derleme çalışmaları yapmamış, kendi geliştirdiği yöntemle kültürel olguların yayılma yollarını ve kökenini araştırmış, bu bağlamda kültürel benzerlikleri belirlemeyi amaçlamıştır. Fakat Potanin, eserinde bu teoriyi doğrudan belirtmeden Doğu örneklerini 800 sayfalık esere yaymıştır. Okuyucu, Potanin'in göstermek istediği benzerlikleri ancak eseri tam olarak okuduktan sonra anlayabilir. Potanin'in kendi ifadesi ile bunun en önemli nedeni, uygulanan sansür ve yazarın delillerin yeterliliğinden emin olamamasıdır.

Potanin, 1912 yılında yayınlanmış "*Saga o Solomone*" (Solomon Efsanesi) adlı eserinde sansürün de hafiflemesi ve daha çok materyallerin elde edilmesi ile bu teorisini geliştirmiştir. 1916 yılında Türk-Moğol mitolojisi materyallerinin yer aldığı "*Erke. Kult Sina Neba v Severnoy Azii*" ("Erke. Türk-Moğol Mitolojisi Materyalleri") adlı eserini yayınlamıştır. Potanin, Kuzey Moğolistan efsanelerinde yer alan Erke Köstebek inanışının V-XIII. yüzyıllarda yaşayan Erke Kültüne geçişini ele alır. Sibirya'da yaşayan çeşitli halklarda var olan Gök'ün oğlu Erke anlatılarını Rus ve Kafkas süjeleri ile karşılaştırmalı olarak inceler. Bu şekilde Rusya'nın Asya

bölgesinde yaşayan halkların (Sibirya, Uzak Doğu, Ural) belleğinde muhafaza edilen efsaneler ve anlatılar dışarıdan getirilen dini ürünler olmadığını kanıtlamaya çalışır. Bu anlatılar, Gökyüzü gözlemler ve gökyüzü altında yaşayan gece hayvanlarının gece hayatını gözleme vasıtasıyla çıkmış olabilir. Bu inanışların bütünlüğü Kuzey Asya'nın dini yaratıcılığının bir sonucudur. Potanin, yaptığı çalışmalarla XIX. yüzyılın sonlarında bile devam eden “kültür seviyesi düşük” bir bölge algısını değiştirmeye çalışmış ve binlerce yıl boyunca oluşmuş zengin ruhani mirası ortaya çıkarmaya ve bilim dünyasına kazandırmayı amaçlamıştır.

Potanin, bilim dünyasının Doğu'ya karşı küçümseyici bakış açısını batı bilim dünyasının Slav edebiyatına karşı olan tutum ile karşılaştırır. Fakat bu küçümseyici bakış açısı, Batı dünyasının Slav edebiyatının önemini kabul edilmesi ile sonuçlanır. “Belki de bozkır halklarının mirasını küçümsemesinin, bilimimizin çıkarlarına aykırı olduğu kabul edilerek, bir değişim yaşanacaktır”. [5, s. 856]

Potanin'nin bu çağrısı sonuçsuz kalmamıştır. 1915 yılında Potanin'in bilimsel faaliyetlerinin değerlendirmesini yapan S. F. Oldenburg “Moğolların masal, destan ve anlatıları, özgün metinleri Rus ve Buryat araştırmacıları tarafından derlenmiş, bir kısmı tercüme edilmiştir, çok geniş materyal ise yayınlanmak üzeredir. Potanin'in şikayet ettiği önyargı ve küçümseme, yerini canlı bir ilgiye bırakmıştır, attığı tohum ise meyve vermeye başlamıştır”. Potanin, çalışmalarında yalnızca bu ürünleri derlemekle kalmamış, farklı halklar arasında yaşayan ortak motiflere ve varyantlarına ulaşmaya çalışmıştır. Bu halkların ruhani bağlarına ve karşılıklı etkileşimin şaşırtıcı sonuçlarına ulaşmıştır.

Potanin, folklor ve ruhani kültür meselelerini ön plana çıkartmış ve sözlü sanat ürünlerinin sistematik ve bilimsel bir şekilde derlenmesi ve incelenmesi gerektiğini düşünmüştür. Sibirya çalışmalarında büyük öneme sahip Sibirya folkloru araştırma programı onun ilk çalışması olmuştur. “Halk sanatı ürünlerini büyük bir titizlikle derleyen bir gezgin olarak, masal ve anlatılarla ilgilenmeye başlamış, anlatıların vatanını bulmaya çalışmıştır”.

Böylece Potanin'in faaliyetleri Sibirya'yı “sürgün yeri olmaktan çıkarmıştır” ve bilim dünyasında yeni bir sayfa açmıştır.

Kaynakça

1. Potanin G. İzbrannoye. Tomskaya pisatelskaya organizatsiya., Tomsk, 2014. 400.s.
2. Potanin G. Erke. Kult Sına Neba v Severnoy Azii:Materiyalı k Türko-Mongolskoy Mifologii. Tipo-litografiya Sibirskogo Tovarişçestva pečatnogo dela. Tomsk, 1916. 129.s.
3. Potanin G. Oçerki Severo-Zapadnoy Mongolii. Spb. 1881.
4. Potanin G. Tangutsko-Tibetskaya Okraina Kitaya i Tsentralnaya Mongoliya. İzd. Imp. Rus. Geogr.o-va. Spb. 1886
5. Potanin,G.N. Vostoçniye Motivi v Srednevekovom Epose. M., 1899.